

FÁYRNÉ DR. DOMBI ALICE

DILEMMÁK A TEHETSÉGRŐL – A TEHETSÉGGONDOZÁS

BEVEZETÉS

„A tehetség lehetőség az egyénben, amely külső-belső tényezők interakciójában jön létre. A tehetség viselkedés és attitűd, értékrendszer és önészlelés.” (Gyarmathy, 2012) A tevékenység varázsaival magyarázza a tehetség működését, kiemelve a belső motiváció fontosságát. „A kimagaslóan tehetséges ember sohasem kötelességszerűen teljesít, tevékenységét nem a siker és az elismerés motiválja: az ilyen embert egyszer megfogja valami, és többé nem tud szabadulni tőle.”

Balogh László (2007) a tehetség fogalmát átfogóan határozza meg: „Tehetségesnek tehát azok tekinthetők, akik kiváló adottságaik alapján magas szintű teljesítményre képesek az élet bármely tevékenységi területén.” Van olyan megközelítésmód is, amely az iskola–társak–család háromszögén belül a motiváció–kreativitás–kivételes képességek halmazai által alkotott közös részhalmazt tekinti a tehetség területének. A tehetség fogalmáról, fejlesztéséről Renzulli (1994) álláspontját következőképpen foglalta össze: „A tehetség olyan viselkedésformákból áll, amelyek az emberi vonások három alapsoportjának interakcióját tükrözik. Ez a három alapsoport az átlagon felüli általános és/vagy specifikus képességek, magas fokú feladat iránti elkötelezettség és kreativitás. A tehetséges viselkedést felmutató emberek azok, akik ezekkel a jegyekkel rendelkeznek vagy ki tudják fejleszteni, és azokat az emberi teljesítmény bármilyen potenciálisan értékes területén hasznosítják. Azok az egyének, akik rendelkeznek ilyen interakcióval vagy képesek annak kialakítására a három terület között, az oktatási lehetőségeknek és szolgáltatásoknak széles skáláját igénylik, és ez utóbbiak gyakran hiányoznak a normál iskolai programból”. (Renzulli, 1994.)

Csikszentmihályi Mihály szerint három tényező határozza meg a tehetséget: a részben örökölt személyes tulajdonságok, a személlyel szembeni kulturális elvárások és az azoktól az emberektől, intézményektől kapott

társadalmi elismerés és támogatás, akik eldöntik, mi tekinthető értékesnek. (Csikszentmihályi, 2010) Mönks megfogalmazása szerint: „A család értéket ad, a tanár kapukat nyit, a társak mint katalizátorok hatnak.” (Mönks és Ypenberg, 2011)

Az egyes tehetség-megfogalmazások modellek kialakulásához vezettek, amelyek igyekeznek választ adni azokra a dilemmákra, amelyek a tehetségértelmezés, tehetséggondozás során felmerülnek: kit nevezünk tehetségnek; mindenki-ben rejlik-e valamiféle tehetség; melyek a tehetség ismérvei különböző életkorokban; a sors-faktor mennyiben befolyásolja a tehetség kibontakozását.

Mönks és Renzulli tehetségmodelljében (1. ábra) olyan komplexitást képvisel, amely a motiváció, a kivételes képességek megléte és a kreativitás összhangjára épül.

Czeizel Endre 2x4+1faktoros modellt (2. ábra) alkotott, melyben a család – iskola – kortárs csoportok – társadalom négyszögében a speciális mentális adottság – általános értelmi adottságok – kreativitási adottságok részhalmazának tekinthető a tehetség, a +1 faktor pedig a sors-faktor. (Czeizel, 2000). Ez a modell fontosnak tartja annak felfedezését, hogyha már akár 2-3 éves korban megcsillan a tehetség, milyen tényezők segíthetik annak kibontakozását. A sors mint „fátum” és a sors mint a „siker kovácsa” jelennek meg ebben az elgondolásban.

A család, az iskola, a kortársak, a társadalom aktuális jellemzői azok a meghatározó tényezők, melyek az egyén jellegzetes szociális, szocializációs háttérét alkotják, fejlődése társadalmi meghatározottságának feltételeit, körülményeit, lehetőségeit biztosítják. Az általános képességek közé pl. a jó memória, a fejlett nyelvi képességek, a magas szintű gondolkodási képességek tartoznak. A speciális képességek (pl. testi, vizuális, természettudományos, matematikai) a tehetség jellegét határozzák meg. A kreativitás a problémaérzékenység, rugalmasság, fluencia és eredetiség elemeiből épül fel. A motiváció a feladatok elvég-

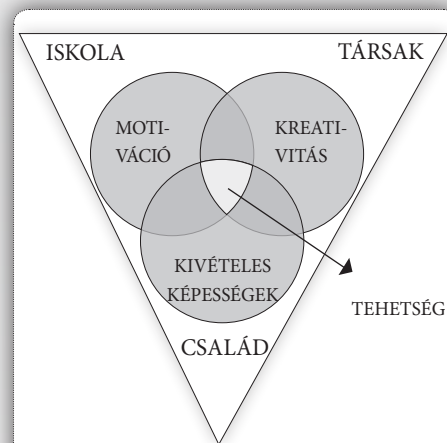
Van egy téveszme, hogy a lángelmét nem lehet elnyomni, az utat tör magának. Csodát tör utat! Nincs könnyebb dolog, mint egy lángelmét elnyomni, mert az nagyon érzékeny. Azt úgy el lehet fújni és taposni, mintha ott sem lett volna.”

Szent-Györgyi Albert

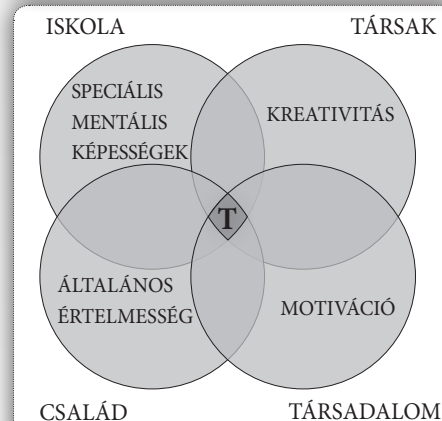
zéséhez, a célok eléréséhez szükséges lendületet, kitartást biztosítja.

A TEHETSÉGFEJLESZTÉS MINT KIHÍVÁS

A tehetség kibontakozása a megfelelő feltételek megléte esetén hosszú fejlesztő munka eredményeként érhető el. Természetesen sok múlik azon, hogy időben kezdjük-e a fejlesztést. Fejlesztési ideális életkorban, optimális szinten kell a képességeket, a különböző képességek fejleszthetőségének szenzitív időszakát fel kell ismernünk! Vajon melyek az óvodás korban már megjelenő jellemzők, melyek alapján egy-egy gyermekről nagy biztonsággal kijelenthetjük, hogy tehetség-gyanús? Eddigi ismereteink alapján mozgásos,

1. ábra: Mönks-Renzulli-féle komplex tehetségmodell (Mönks és Knoers, 2004).

2. ábra: Czeizel Endre tehetségmodellje (Czeizel, 2000)

zenei, matematikai, vizuális képességek kapcsán óvodások esetében is megállapíthatjuk a tehetség-ígéreteket és segíthetjük fejlesztésüket, de mivel nem minden területen mutatkozik meg ilyen korai időszakban a tehetség, a minden gyermekre irányuló, szélesen alapozó megfelelő értelmi-érzelmi-erkölcsi fejlődést kell biztosítanunk. (Nagy J.-né, 2010)

A spontán megfigyelés során tapasztalatokat gyűjtünk minden gyermek esetében a személyiség aktuális állapotáról, viselkedésében megnyilvánuló erkölcsi fejlettségről, beszédkultúrájáról, szocializációs szintjéről, érdeklődéséről, ismereteiről. Ezek az ismeretek kiegészülnek a szülőkkel folytatott beszélgetésekkel, melyekből a család működésére, nevelési elveire, lehetőségeire-gondjaira vonatkozó tudásunkat szerezzük meg. Ezek a globális ismeretek azonban nem elegendők a gyermekekre vonatkozó fejlesztési tervek kialakításához. A célzott megfigyelések sorozatával tárhatjuk fel azokat a jellemzőket, melyek alapján egy-egy gyermeket tehetség-gyanúsak nevezetünk. Egy-egy teljesítmény elemzése sokat jelent, azonban a folyamatos megfigyelés és a tendenciák célzott, korrekt feltárása nélkülözhetetlen a megalapozott döntések meghozatalához. (Dombi és Sztanáné, 2015)

A tehetség nem egyenlő a sikerrel. A valóságban a tehetségígéreteknél sajnos csak egy kis részéből lesz felismert, tehetséges. A tehetséggondozónak az is a feladata, hogy ezeket az arányokat javítsa. Az óvoda a megfelelő feltételek biztosításával a tehetség-kibontakozás alapfeltételeit teremti meg, az iskola pedig megteremtheti az alkotó szabadság, a merészség légkörét.

A PEDAGÓGUS FELADATAI

Van olyan nézet, amely szerint minden gyermek tehetséges valamiben, ezt a tehetségét fel kell fedeznünk. Komplex tehetségfejlesztő programok működtetésével egyszerre fejleszthetjük a gyermek személyiségét és képességeit, valamint erős és gyenge oldalát. Minden esetben a gyermek pozitívumait, erősségeit emeljük ki. Az optimális egyéni tehetséggondozást az óvodában a játéktevékenység biztosítja, az iskolában a fejlesztést speciális egyéni és mikro-csoportos formában érdemes megvalósítani.

Néhány szempont a tehetséges gyermekkel való bánásmóddhoz:

■ **A tehetséges gyermek erős oldalának támogatása** (emlékezet, fantá-

zia, logikus gondolkodás): A gyermek egy-egy területen rengeteg ismeretanyagot halmoz fel. Segítenünk kell, hogy ezeket el tudja mélyíteni. Nem célunk, hogy korán „kis tudóst” neveljünk belőle, hanem, hogy a sokféle dolgot megismerve később érdeklődési irányait tudja alakítani. Vegyük körül őket minél több lehetőséggel, amelyekből tanulhatnak, tárgyi feltételek biztosítása fontos, logikai szellemi játékok, sakk.

■ **A gyermek tehetségével összefüggő gyenge területek kiegyenlítése:** Problémák adódhatnak a pszichomotoros képességek, érzelmi-szociális érettség (egyenlőtlen fejlődés), esetleg motivációs területen is. Mindenképpen olyan hiányosságokat kell a „gyenge” oldalon értenünk, amelyek a tehetség fejlődését megnehezítik vagy éppenséggel megakadályozzák. A gyermek esetleges gyenge oldalát mindenképpen diagnosztizálni kell, és szakember segítségével fejleszteni kell.

■ **Minden terület fejlesztése:** A gyermekek fejlesztése során fontosnak tartjuk a különleges, esetleg fejlesztésre szoruló területek mellett az átlagos képességek, az egész személyiség támogatását.

■ **Elfogadó, a személyiségfejlődést segítő légkör kialakítása:** A gyermeknek tisztában kell lennie saját értékeivel, de nem szabad, hogy túlbecsülje azt. Egy-egy kiemelkedő gyermek integrálásában segíthet néhány más, intellektuális téren nem olyan kiváló társa. Ezek a gyerekek általában jó szociális érzékkel rendelkeznek. Ilyenkor mindannyian átélhetik, hogy nem csak az intellektuális kiválóság az érték.

A **pedagógus fontos feladata** felismerni a kreatív gyermekeket, ösztönözni, motiválni kreativitásukat. Kielégíteni megismerési, elfogadási, alkotási, biztonsági szükségleteiket. Segíteni abban, hogy a gyermek önmagára találjon, hogy megbirkózzon a feladatok sokszínűségével. Ennek rendkívül jó formái a tehetségműhelyek, ahol kibontakozhat a gyermek érdeklődése, kielégítheti tudásvágyát, megmutathatja kitartását, feladat iránti elkötelezettségét. Tehetségműhely működtetése esetén fontos a műhelyek átjárhatósága, az, hogy a gyermek jól érezze magát a tevékenységben. A műhely eredményes működése az alábbiak szerint valósítható meg:

■ **A gyermek személyiségének figyelembe vételével** átlagon felüli adottságai, kreativitásuk, motivációjuk felfedezése, személyiségük optimális fejlesztése, ön-

magukhoz mérten tehetségük kibontakoztatása.

■ **A gyermek együttműködésének, társas kapcsolatainak, kommunikációjának fejlesztése.**

■ **Az iskolába készülő és már iskolás gyermekek számára olyan műhelytevékenység biztosítása, melyben önmagához mérten kibontakoztathatja tehetségét.** Ezáltal esélyegyenlőség biztosítása ennek a korosztálynak.

■ **A tehetségi diagnosztika rendszerének kialakítása** (tehetségazonosítás, beválogatás, hatásvizsgálat), megvalósítása, évenkénti felülvizsgálata.

■ **Az egyéni képességekhez igazodó tevékenységtartalmak kimunkálása** (műhelyek kialakítása), gazdag, színes tehetséggondozó programok készítése.

■ **A műhelymunkákhoz szükséges személyi és tárgyi feltételek biztosítása.**

ÖSSZEGEZÉS

A tehetséges gyerekek felfedezése nem egyszerű, hiszen a tehetség sokszor társulhat fegyelmetlenséggel, tanulási nehézséggel, esetleg a koncentráció képesség hiányával. Minden pedagógus sajátos nevelési stílussal rendelkezik, amelynek függvényében kell megtalálnia a tehetséges gyerekekkel való foglalkozás eredményes formáit.

Mindenesetre érdemes szem előtt tartani Montessori Mária szavait: „Mind a gyermekben megvan a cselekvési vágy és a világmindenség megismerésének igénye, csak a kibontakoztatását kell segíteni.”

IRODALOM

- Balogh László (2007): *Elméleti kiindulópontok a tehetségprogramokhoz*. http://www.mateh.hu/publikaciok/Balogh_elmeleti_kiindulas.doc (2016. 08.12.)
- Czeizel Endre (2000): A tehetség korszerű genetikai értelmezése. In: Balogh László (szerk.): *A tehetségfejlesztés pszichológiája*. Debrecen, KLTE, 2000, 9-22.
- Dombi Alice – Sztanáné Babits Edit (2015): *Pedagógusmesterség*. Szeged, SZTE JGYPK, 2015.
- Gyarmathy Éva (2012): *A tehetség fogalma, összetevői, típusai*. Budapest, Elte Eötvös Kiadó, 2012.
- Csíkszentmihályi Mihály (2010): *Tehetséges gyerekek – Flow az iskolában*. Budapest, Nyitott Könyvműhely, 2010.
- Mönks, F. J. és Knoers, A. M. P. (2004): *Fejlődéslélektan*. Budapest, Urbis, 2004.
- Mönks, F. J. és Ypenberg, I. H. (2011): *Ha tehetséges a gyerek*. Budapest, Magyar Tehetségsegítő Szervezetek Szövetsége, 2011.
- Nagy Jenőné (2010): *Nemzeti tehetség Program I. Óvodavezetési ismeretek*. Budapest, Raabe, 2010.
- Renzulli, J.S. (1994): *Schools for talent development: A practical plan for total school improvement*. Mansfield Center, CT, Creative Learning Press, 1994.